

سطح‌بندی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان ساوه از نظر میزان محرومیت و درجه توسعه‌یافتگی با استفاده از شاخص ناموزون موریس

مجتبی رسولی

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، واحد یادگار حضرت امام خمینی (ره) شهرری،

دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

علیرضا استلاجی^۱

استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، واحد یادگار حضرت امام خمینی (ره) شهرری،

دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مجید ولی شریعت پناهی

دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، واحد یادگار حضرت امام خمینی (ره) شهرری،

دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۶/۲۹

چکیده

با وجود سابقه برنامه‌ریزی توسعه در ایران، نابرابری‌های منطقه‌ای در روستاهای کشور مشهود است. بحث نابرابری توسعه در میان روستاها از موضوعاتی است که اخیراً در فرهنگ برنامه‌ریزی منطقه‌ای مطرح شده است و هنوز در کشور ما جایگاه چندان مشخصی ندارد. بررسی جنبه‌های مختلف اقتصادی - اجتماعی، محیطی و ... مناطق و تحلیل آنها به صورت نسبی بیانگر میزان برخورداری، سطح رفاه و توسعه یافتگی آنها می‌باشد. نابرابری‌های توسعه‌ای که به دلایل متعددی نظیر دلایل تاریخی، طبیعی، دموگرافیکی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و ... ایجاد می‌شوند رشد ناهمگون و نامتعادل میان نواحی را سبب خواهند شد. تعیین و اندازه‌گیری سطح توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌های روستایی می‌تواند، موقعیت‌ها و نارسایی‌های موجود را مشخص کند. همچنین، پرداختن به علل عقب ماندگی و شناخت بخش‌های توسعه نیافته‌ی برخی مناطق باعث می‌شود، برنامه ریزان در تخصیص بهینه اعتبارات و حرکت به سوی عدالت اجتماعی که از جمله هدف‌های برنامه برای برطرف کردن ناهماهنگی‌های توسعه بین روستاها می‌باشد، توفیق یابند. از طرف دیگر، شناخت وضعیت برخورداری روستاها، مسئولان برنامه‌ریزی ناحیه‌ای را قادر می‌سازد تا در سیاست‌گذاری‌ها اصلاحات لازم را به عمل آورند. هدف از این تحقیق شناسایی میزان برخورداری و محرومیت دهستان‌های شهرستان ساوه با استفاده از مدل موریس می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات از روش مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی و تحلیل داده‌های آماری بوده که نهایتاً منجر به سطح بندگی سکونتگاه‌های روستایی از نظر میزان محرومیت و درجه توسعه‌یافتگی می‌باشد. بر اساس نتایج حاصل از تحقیق سطح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان ساوه در بخش‌های مختلف متفاوت می‌باشد. اما در بیشتر بخش‌ها توسعه یافته‌ترین دهستان طراز ناهید و توسعه نیافته‌ترین دهستان شاهسونکندی می‌باشد.

واژگان کلیدی: توسعه یافتگی، محرومیت، دهستان‌های ساوه، شاخص ناموزون موریس.

مقدمه

استان مرکزی از جمله استان‌های صنعتی کشور محسوب می‌شود و وجود صنایع مادر در اراک و ساوه این شهرها را به یکی از قطب‌های صنعتی کشور مبدل کرده است و وجود این مراکز صنعتی موجب جذب جمعیت روستاها در این شهرها و خالی شدن جمعیت روستاها شده است بطوریکه جمعیت روستایی استان مرکزی از سال ۱۳۵۵ که حدود ۷۲٫۸ درصد از کل جمعیت بوده، در سال ۱۳۶۵ به ۵۶ درصد کاهش یافته، و در ادامه روند رو به کاهش خود در سال ۱۳۷۵ سهم جمعیت روستایی از کل جمعیت استان تنها به ۴۲٫۹ درصد و در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ به ترتیب به ۳۱ و ۲۶٫۱ درصد رسیده است. شهرستان ساوه نیز که از مراکز صنعتی استان محسوب می‌شود در سال ۱۳۹۰ ۱۳ درصد جمعیت روستایی این شهرستان به ۱۹٫۸ درصد رسیده است. (Statistics Center of Iran, 2011, page 69).

با توجه به خالی شدن جمعیت روستاها در این شهرستان، مطالعه سطوح برخورداری مناطق روستایی در بخش‌های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی-زیربنایی و بهداشتی-درمانی ضرورت داشته و مدیران روستایی را در جهت بهبود وضعیت خدمات رسانی به روستاها یاری می‌رساند. در این فرایند، تعیین سطوح برخورداری و توسعه نواحی روستایی و بررسی نقاط قوت و ضعف شرایط هر ناحیه در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی، زمینه تخصیص بهینه منابع و امکانات را برای توسعه هماهنگ، یکپارچه و متوازن روستاها فراهم می‌سازد. یکی از روش‌های معمول در زمینه سنجش درجه توسعه‌یافتگی نواحی عبارتست از روش شاخص ناموزون موریس که در دسته روش‌های چند متغیره آماری قرار گرفته و دسته بندی کلی از روش‌های سنجش توسعه‌یافتگی در مطالعات برنامه ریزی منطقه‌ای را نشان می‌دهد. در این تحقیق از شاخص ناموزون موریس استفاده شده است. شاخص‌ها، نشانگرهایی هستند که فرایند جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات و نتیجه‌گیری را منطقی و به طور کلی جهت فعالیت‌ها را مشخص و از حیث مفهومی چارچوب مناسبی را برای هدفگذاری، تدوین و برنامه‌ریزی و ارزشیابی فعالیت‌ها به دست می‌دهند. تعیین شاخص‌ها، مهم‌ترین گام در مطالعات توسعه ناحیه‌ای و در واقع، بیان آماری پدیده‌های موجود در ناحیه است (Kalantari, 2001, page 111). هدف اصلی این تحقیق مقایسه تطبیقی نتایج سطح‌بندی در هریک از بخش‌های مختلف (اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی-زیربنایی و بهداشتی-درمانی) و شناخت دهستان‌های برخوردار و محروم شهرستان ساوه از نظر شاخص‌های توسعه‌یافتگی می‌باشد.

مبانی نظری

- توسعه^۱

توسعه در لغت به معنای رشد تدریجی در جهت پیشرفته‌تر شدن، قدرتمندتر شدن و حتی بزرگتر شدن است (Oxford Dictionary, 2001). از توسعه تعاریف و مفاهیم متفاوتی توسط صاحب نظران مطرح گردیده است و

¹ - Development

گرچه مفهوم ترقی، رشد، پیشرفت و گسترش از گذشته‌های خیلی دور در ادبیات اقتصادی و اجتماعی مطرح بوده، لیکن واژه توسعه به مفهوم متداول کنونی آن، پس از جنگ جهانی دوم رواج پیدا کرده است. توسعه در مفهوم وسیع آن یعنی بهبود در کیفیت سطح زندگی از همه ابعاد آن، یعنی چیزی بیش از افزایش درآمد، یعنی آموزش بهتر، بهبود استانداردهای بهداشتی و تغذیه، کاهش فقر، محیط زیست بهتر و برابری اقتصادی و اجتماعی بالاتر در برخورداری از امکانات و فرصت‌ها، آزادی بیشتر فردی و زندگی غنی‌تر فرهنگی (Taheri, 1997, page 24).

- رویکرد فضایی - کالبدی توسعه روستایی

یکی از رویکردها در برنامه‌ریزی توسعه روستایی، رویکرد فضایی - کالبدی است که بر ابعاد مکانی برنامه‌ریزی توسعه به ویژه در زمینه‌های موقعیت، فاصله یابی، مقیاس و اندازه، توزیع و پراکندگی و سلسله مراتب تاکید دارد. بطور کلی پدیده‌های جغرافیایی دارای دو بعد محتوا و کالبد هستند، محتوا همان خصوصیات اقتصادی و اجتماعی و کالبد همان ویژگی‌های فضایی - کالبدی است. محتوا و کالبد پدیده‌ها با یکدیگر رابطه دارند و برهم تأثیر می‌گذارند. متناسب با هر محتوا، کالبد خاصی وجود دارد و بالعکس. توسعه و از جمله توسعه روستایی هر دو بعد اقتصادی - اجتماعی و فضایی - کالبدی را دارد. بدون توجه به ابعاد فضایی و کالبدی، توسعه در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی آثار نامطلوبی دارد و پایداری لازم را نخواهد داشت، همین‌طور تاکید صرف بر جنبه‌های فضایی - کالبدی، بدون توجه لازم به ابعاد اقتصادی - اجتماعی توسعه، سرمایه‌گذاری‌ها را به هدر می‌دهد و در فرایند دستیابی به توسعه بی تأثیر است. توجه به ابعاد مکانی و فضایی برنامه‌ریزی توسعه روستایی از دهه ۱۹۷۰ شروع شد و تاکنون راهبردهای متعددی در این زمینه ارائه شده است.

راهبرد مراکز رشد روستایی، راهبرد برنامه‌ریزی مراکز روستایی، راهبرد توسعه روستا-شهری و راهبرد کارکردهای شهری در توسعه روستایی در ایران چه در قالب برنامه‌های پنج ساله و چه در چارچوب طرح‌های توسعه روستایی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی، کم و بیش استفاده شده است. (Rezvani, 2004, page 111-112).

- شاخص ناموزون موريس

این روش یکی از کاربردی‌ترین روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای به شمار می‌رود. موارد استفاده و کاربرد این روش را می‌توان به شرح ذیل بیان نمود:

- ۱- در برنامه‌ریزی و ساماندهی فضایی به کار گرفته می‌شود.
- ۲- به کمک این تکنیک می‌توان سکونتگاه‌ها را درجه‌بندی و سپس طبقه‌بندی نمود.
- ۳- به کمک این تکنیک می‌توان مکان‌های مرکزی و درجه‌بندی سکونتگاه‌ها را مشخص نمود.
- ۴- با استفاده از اطلاعاتی که برای هر واحد سکونتگاهی در دست می‌باشد، می‌توان جایگاه توسعه‌یافتگی را میان سایرین تعیین نمود.
- ۵- می‌توان انواع متغیرهای اقتصادی - اجتماعی و کالبدی را در این تکنیک به کار گرفت. درحقیقت می‌توان گفت این روش بسیاری از کاراییهای مدل اسکالوگرام و مدل تاکسونومی را داشته، ضمن آنکه روش کار با این تکنیک بسیار ساده‌تر است (Asayesh and Estelaji, 2003, page 147-148).

موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

شهرستان ساوه در شمال استان مرکزی بین عرض جغرافیایی ۳۴ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی و ۴۹ درجه و ۱۵ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۴۴ دقیقه طول شرقی واقع شده است و از جهت شمال به تهران-شهریار و قزوین، از جهت شرق به قم و ری، از جهت غرب به همدان و قزوین و از طرف جنوب به تفرش و اراک محدود شده است.

شهر ساوه مرکز شهرستان ساوه در فاصله ۱۵۵ کیلومتری شمال مرکز استان (اراک) و ۱۲۶ کیلومتری جنوب غربی تهران واقع شده و ارتفاع آن از سطح دریا ۹۶۰ متر بوده و نزدیکترین شهر به آن، تفرش در ۶۰ کیلومتری جنوب آن می‌باشد. شهرستان ساوه دارای مساحت ۴۶۱۲ کیلومتر مربع می‌باشد.

جامعه‌ی آماری تحقیق شامل روستاهای شهرستان ساوه طی سرشماری سال ۱۳۹۰ می‌باشد. شهرستان ساوه براساس آخرین تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۰ دارای سه شهر (ساوه، غرق آباد و نوبران) و دو بخش مرکزی (شامل ۴ دهستان شاهسوندکندی، طرازناهدید، قره چای، نورعلی بیگ) و نوبران (شامل ۳ دهستان آق کهریز، بیات و کوه پایه) بوده است. جمعیت شهرستان بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰، برابر با ۲۵۹۰۳۰ نفر در قالب ۷۵۶۸۵ خانوار بوده که ۱۳۲۶۷۸ نفر مرد و ۱۲۶۳۵۲ نفر زن بوده است. براساس سرشماری آماری سال ۱۳۹۰، ۵۱۳۸۷ نفر در روستاهای شهرستان ساوه ساکن بوده‌اند.

نقشه شماره ۱- نقشه تقسیمات استان مرکزی به تفکیک شهرستان Source:amar.org.ir

جدول ۱: مشخصات جمعیتی شهرستان ساوه در سال ۱۳۹۰

	تعداد	درصد	
جمعیت	کل	۲۵۹۰۳۰	۱۰۰
	نقاط شهری	۲۰۷۶۴۳	۸۰٫۱
	نقاط روستایی	۵۱۳۸۷	۱۹٫۲
خانوار	کل	۷۵۶۸۵	۱۰۰
	نقاط شهری	۶۰۴۰۴	۷۹٫۸
	نقاط روستایی	۱۵۲۸۱	۲۰٫۲

Source: amar.org.ir

روش تجزیه و تحلیل

روش موریس که به روش محرومیت نیز مرسوم است، یکی از روش‌های مؤثر در زمینه ترکیب منطقی شاخص‌های سنجش توسعه‌یافتگی نواحی است. شاخص موریس برای محاسبه شاخص توسعه انسانی توسط برنامه عمران سازمان ملل متحد (UNDP) نیز استفاده می‌شود. یکی از خواص مهم و بارز شاخص موریس این است که متغیرهای توسعه را طوری به هم درمی آمیزد و مرتبط می‌سازد که در نهایت عدد شاخص اصلی و رتبه‌های مربوط به آنها، جایگاه هر سکونتگاه را به طور دقیق در مراحل توسعه‌یافتگی مشخص می‌سازد. به طور کلی می‌توان این شاخص را بصورت ذیل محاسبه نمود:

$$Y_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}$$

Y_{ij} : شاخص ناموزون برای متغیر i ام در واحد j ام

X_{ij} : متغیر i ام در واحد j ام

X_{max} : حداکثر مقدار i ام

X_{min} : حداقل مقدار i ام

شاخص اصلی توسعه در این مدل عبارت است از:

$$D.I. = \frac{\sum_{j=1}^n y_{ij}}{n}$$

که n تعداد شاخص‌ها و متغیرهای مورد مطالعه است و $D.I.$ شاخص اصلی ضریب توسعه که مقدار آن بین صفر تا یک متغیر است؛ هر چقدر $D.I.$ بیشتر باشد، نشان‌دهنده درجه توسعه‌یافتگی بالاتر و هرچه مقدار آن کمتر باشد نشان‌دهنده درجه توسعه کمتر است (Asayesh and Estelaji, 2003, page 148-149).

یافته‌ها

در این تحقیق جهت تعیین سطوح توسعه‌یافتگی روستاهای شهرستان ساوه از ۱۰۳ شاخص در قالب ۹ بخش آموزشی، فرهنگی-مذهبی، سیاسی-اداری، زیربنایی، بهداشتی-درمانی، بازرگانی-خدمات، ارتباطات و حمل و نقل، جمعیتی-اقتصادی و کالبدی استفاده شده است که با مراجعه به آمارنامه‌ها و سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و سالنامه‌های آماری مختلف استخراج شده است.

- بخش جمعیتی-اقتصادی:

جدول ۲: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش جمعیتی - اقتصادی

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.59	نورعلی بیک
2	0.51	قره چائ
3	0.5	بیات
4	0.49	شاهسونکندی
5	0.43	کوهپایه
6	0.36	طرازناهد
7	0.36	آق کهریز

Source:research findings

جهت سطح‌بندی دهستان‌ها ابتدا دامنه تغییرات سطح توسعه را بدست می‌آوریم:

$$R = \text{Max} - \text{Min}$$

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان آق کهریز با ۰,۳۶ و بیشترین میزان مربوط به دهستان نورعلی بیک با ۰,۵۹ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۲۳ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۳: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش جمعیتی - اقتصادی

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
آق کهریز، طرازناهد، کوهپایه	$0.36 \leq DL \leq 0.44$	توسعه نیافته (محروم)
شاهسونکندی، بیات، قره چای	$0.44 \leq DL \leq 0.51$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
نورعلی بیک	$0.51 \leq DL \leq 0.59$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- بخش آموزشی:

جدول ۴: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش آموزشی

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.83	قره چائ
2	0.81	طرازناهد
3	0.62	نورعلی بیک
4	0.50	بیات
5	0.46	کوهپایه
6	0.21	آق کهریز
7	0.00	شاهسونکندی

Source:research findings

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان شاهسونکندی با ۰,۰۰ و بیشترین میزان مربوط به دهستان قره چای با ۰,۸۳ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۸۳ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۵: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش آموزشی

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
شاهسونکندی، آق کهریز	$0.00 \leq DL \leq 0.28$	توسعه نیافته (محروم)
کوهپایه، بیات	$0.28 \leq DL \leq 0.56$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
نورعلی بیک، طرازناهد، قره چای	$0.56 \leq DL \leq 0.83$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- بخش بهداشتی-درمانی:

جدول ۶: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش بهداشتی-درمانی

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.63	طرازناھید
2	0.47	قره چائ
3	0.47	کوهپایه
4	0.31	نورعلی بیك
5	0.27	آق کهریز
6	0.26	بیات
7	0.04	شاهسونکندی

Source:research findings

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان شاهسونکندی با ۰,۰۴ و بیشترین میزان مربوط به دهستان طرازناھید با ۰,۶۳ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۵۹ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۷: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش بهداشتی-درمانی

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
شاهسونکندی	$0.04 \leq DL \leq 0.24$	توسعه نیافته (محروم)
بیات، آق کهریز، نورعلی بیك	$0.24 \leq DL \leq 0.43$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
کوهپایه، قره چای، طرازناھید	$0.43 \leq DL \leq 0.63$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- بخش ارتباطی:

جدول ۸: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش ارتباطی

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.6	آق کهریز
2	0.56	بیات
3	0.38	طرازناھید
4	0.36	قره چائ
5	0.27	کوهپایه
6	0.07	شاهسونکندی
7	0.07	نورعلی بیك

Source:research findings

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان نورعلی بیك و شاهسونکندی با ۰,۰۷ و بیشترین میزان مربوط به دهستان آق کهریز با ۰,۶ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۵۳ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۹: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش ارتباطی

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
شاهسونکندی، نورعلی بیك	$0.07 \leq DL \leq 0.247$	توسعه نیافته (محروم)
کوهپایه، قره چای، طرازناھید	$0.247 \leq DL \leq 0.424$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
بیات، آق کهریز	$0.424 \leq DL \leq 0.6$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- بخش بازرگانی - خدمات:

جدول ۱۰: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش بازرگانی-خدمات

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.59	کوهپایه
2	0.49	طرازناهدید
3	0.47	نورعلی بیک
4	0.42	قره چای
5	0.41	آق کهریز
6	0.35	بیات
7	0.06	شاهسونکندی

Source:research findings

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان شاهسونکندی با ۰,۰۶ و بیشترین میزان مربوط به دهستان کوهپایه با ۰,۵۹ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۵۳ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۱۱: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش بازرگانی-خدمات

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
شاهسونکندی	$DL \leq 0,237$	توسعه نیافته (محروم)
بیات، آق کهریز	$0,237 < DL \leq 0,414$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
قره چای، نورعلی بیک، طرازناهدید، کوهپایه	$0,414 < DL \leq 0,59$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- بخش زیربنایی:

جدول ۱۲: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش زیربنایی

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.7	طرازناهدید
2	0.61	کوهپایه
3	0.51	قره چای
4	0.44	آق کهریز
5	0.34	شاهسونکندی
6	0.29	نورعلی بیک
7	0.22	بیات

Source:research findings

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان بیات با ۰,۲۲ و بیشترین میزان مربوط به دهستان طرازناهدید با ۰,۷ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۴۸ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۱۳: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موريس در بخش زیربنایی

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
بیات، نورعلی بیک، شاهسونکندی	$DL \leq 0,328$	توسعه نیافته (محروم)
آق کهریز، قره چای	$0,328 < DL \leq 0,54$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
طرازناهدید، کوهپایه	$0,54 < DL \leq 0,7$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- بخش سیاسی - اداری:

جدول ۱۴: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص مورس در بخش سیاسی - اداری

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.77	طرازناهد
2	0.63	قره چای
3	0.4	آق کهریز
4	0.4	کوهپایه
5	0.31	نورعلی بیک
6	0.22	بیات
7	0.07	شاهسونکندی

Source:research findings

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان شاهسونکندی با ۰,۰۷ و بیشترین میزان مربوط به دهستان طرازناهد با ۰,۷۷ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۷ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۱۵: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص مورس در بخش سیاسی - اداری

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
شاهسونکندی، بیات	$0.07 \leq DL \leq 0.30$	توسعه نیافته (محروم)
نورعلی بیک، کوهپایه، آق کهریز	$0.30 \leq DL \leq 0.54$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
طرازناهد، قره چای	$0.54 \leq DL \leq 0.77$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- بخش کالبدی:

جدول ۱۶: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص مورس در بخش کالبدی

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.77	قره چای
2	0.7	نورعلی بیک
3	0.55	طرازناهد
4	0.26	آق کهریز
5	0.23	کوهپایه
6	0.19	بیات
7	0.12	شاهسونکندی

Source:research findings

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان شاهسونکندی با ۰,۱۲ و بیشترین میزان مربوط به دهستان طرازناهد با ۰,۷۷ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۶۵ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۱۷: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص مورس در بخش کالبدی

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
شاهسونکندی، بیات، کوهپایه، آق کهریز	$0.12 \leq DL \leq 0.34$	توسعه نیافته (محروم)
طرازناهد	$0.34 \leq DL \leq 0.56$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
قره چای، نورعلی بیک	$0.56 \leq DL \leq 0.77$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- بخش فرهنگی - مذهبی:

جدول ۱۸: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص مورس در بخش فرهنگی - مذهبی

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.61	طرازناهد
2	0.58	نورعلی بیک
3	0.44	قره چای
4	0.39	بیات
5	0.36	آق کهریز
6	0.36	کوهپایه
7	0.04	شاهسونکندی

Source:research findings

با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان شاهسونکندی با ۰,۰۴ و بیشترین میزان مربوط به دهستان طرازناهد با ۰,۶۱ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۵۷ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۱۹: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص مورس در بخش فرهنگی - مذهبی

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
شاهسونکندی	$0.04 \leq DL \leq 0.23$	توسعه نیافته (محروم)
کوهپایه، آق کهریز، بیات	$0.23 \leq DL \leq 0.42$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
قره چای، نورعلی بیک، طرازناهد	$0.42 \leq DL \leq 0.61$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

- کل بخش‌ها:

جدول ۲۰: رتبه‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص مورس در کل بخش‌ها

رتبه‌بندی	DL	دهستان‌ها
1	0.59	طرازناهد
2	0.55	قره چای
3	0.44	نورعلی بیک
4	0.42	کوهپایه
5	0.37	آق کهریز
6	0.35	بیات
7	0.14	شاهسونکندی

Source:research findings

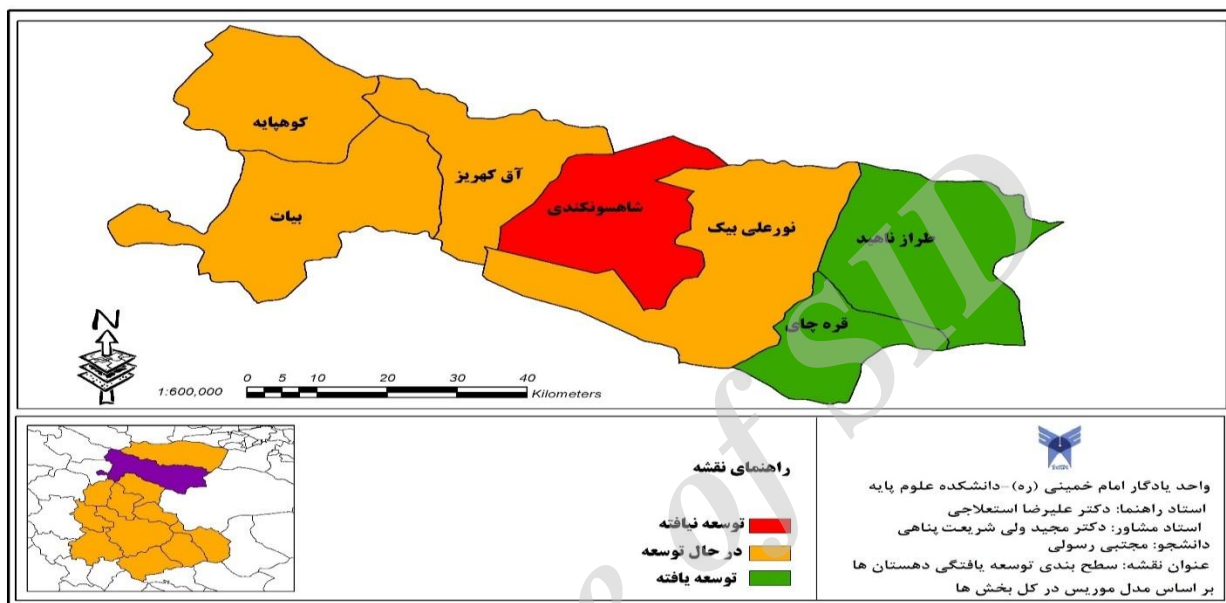
با توجه به اینکه کمترین میزان مربوط به دهستان شاهسونکندی با ۰,۱۴ و بیشترین میزان مربوط به دهستان طرازناهد با ۰,۵۹ می‌باشد، بنابراین دامنه تغییرات مربوط به ۰,۴۵ می‌باشد. برای سطح‌بندی دهستان‌ها در سه گروه همگن، این عدد را بر سه تقسیم کرده و سپس به سطح‌بندی می‌پردازیم:

جدول ۲۱: سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص مورس در کل بخش‌ها

دهستان‌ها	اندازه DL	سطح توسعه
شاهسونکندی	$0.14 \leq DL \leq 0.29$	توسعه نیافته (محروم)
بیات، آق کهریز، کوهپایه، نورعلی بیک	$0.29 \leq DL \leq 0.44$	در حال توسعه (نیمه برخوردار)
طرازناهد، قره چای	$0.44 \leq DL \leq 0.59$	توسعه یافته (برخوردار)

Source:research findings

همانطور که نتایج نشان می‌دهد، در سال ۱۳۹۰ از تعداد ۷ دهستان شهرستان ساوه، در کل بخش‌ها، دو دهستان طرازناهد و قره‌چای با دارا بودن درجه توسعه بین ۰,۴۴ تا ۰,۵۹ به عنوان دهستان‌های توسعه یافته می‌باشند. همچنین چهار دهستان بیات، آق‌کهریز، کوهپایه و نورعلی‌بیک با دارا بودن درجه توسعه بین ۰,۲۹ تا ۰,۴۴ به عنوان دهستان‌های در حال توسعه می‌باشند. همچنین دهستان شاهسونکندی با دارا بودن درجه توسعه ۰,۱۴ که بین ۰,۱۴ تا ۰,۲۹ به عنوان دهستان توسعه نیافته (محروم) در مجموع کل بخش‌ها می‌باشد.

نقشه شماره ۲ - سطح‌بندی توسعه‌یافتگی دهستان‌ها بر اساس شاخص موریس در کل بخش‌ها

Source: Authors, Rasouli, Shariatpanahi, Estelaj

نتیجه‌گیری و دستاوردهای پژوهشی:

همان‌طور که ذکر شد، در این تحقیق، سطح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان ساوه از طریق ۱۰۳ شاخص در ۹ بخش مختلف با استفاده از مدل شاخص ناموزون موریس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. سطوح توسعه شامل سه سطح توسعه نیافته، در حال توسعه و توسعه یافته می‌باشد. نتایج سطح‌بندی توسعه‌یافتگی در بخش‌های مختلف به شرح زیر می‌باشد:

بخش جمعیتی-اقتصادی: در این بخش ۱ دهستان توسعه یافته، ۳ دهستان در حال توسعه و ۳ دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه نورعلی‌بیک و توسعه نیافته‌ترین نیز دهستان آق‌کهریز می‌باشد.

بخش آموزشی: در این بخش ۳ دهستان توسعه یافته، ۲ دهستان در حال توسعه و ۲ دهستان توسعه نیافته می‌باشند.

توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه قره‌چای و توسعه نیافته‌ترین نیز دهستان شاهسونکندی می‌باشد.

بخش بهداشتی-درمانی: در این بخش ۳ دهستان توسعه یافته، ۳ دهستان در حال توسعه و یک دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه طرازناهد و توسعه نیافته‌ترین نیز دهستان شاهسونکندی می‌باشد.

بخش ارتباطی: در این بخش ۲ دهستان توسعه یافته، ۳ دهستان در حال توسعه و ۲ دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه آق کهریز و توسعه نیافته‌ترین نیز دهستان نورعلی بیک می‌باشد.

بخش بازرگانی-خدمات: در این بخش ۴ دهستان توسعه یافته، ۲ دهستان در حال توسعه و یک دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه کوهپایه و توسعه نیافته‌ترین نیز شاهسونکندی می‌باشد.

بخش زیربنایی: در این بخش ۲ دهستان توسعه یافته، ۲ دهستان در حال توسعه و ۳ دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه طرازناهدید و توسعه نیافته‌ترین نیز بیات می‌باشد.

بخش سیاسی-اداری: در این بخش ۲ دهستان توسعه یافته، ۳ دهستان در حال توسعه و ۲ دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه طرازناهدید و توسعه نیافته‌ترین نیز شاهسونکندی می‌باشد.

بخش کالبدی: در این بخش ۲ دهستان توسعه یافته، یک دهستان در حال توسعه و ۴ دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه قره چای و توسعه نیافته‌ترین نیز شاهسونکندی می‌باشد.

بخش فرهنگی-مذهبی: در این بخش ۳ دهستان توسعه یافته، ۳ دهستان در حال توسعه و یک دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه طرازناهدید و توسعه نیافته‌ترین نیز شاهسونکندی می‌باشد.

نتایج کل شاخص‌ها: نتایج کلی در این مدل نشان داد که ۲ دهستان توسعه یافته، ۴ دهستان در حال توسعه و یک دهستان توسعه نیافته می‌باشند. توسعه یافته‌ترین دهستان در این زمینه طرازناهدید و توسعه نیافته‌ترین نیز دهستان شاهسونکندی می‌باشد.

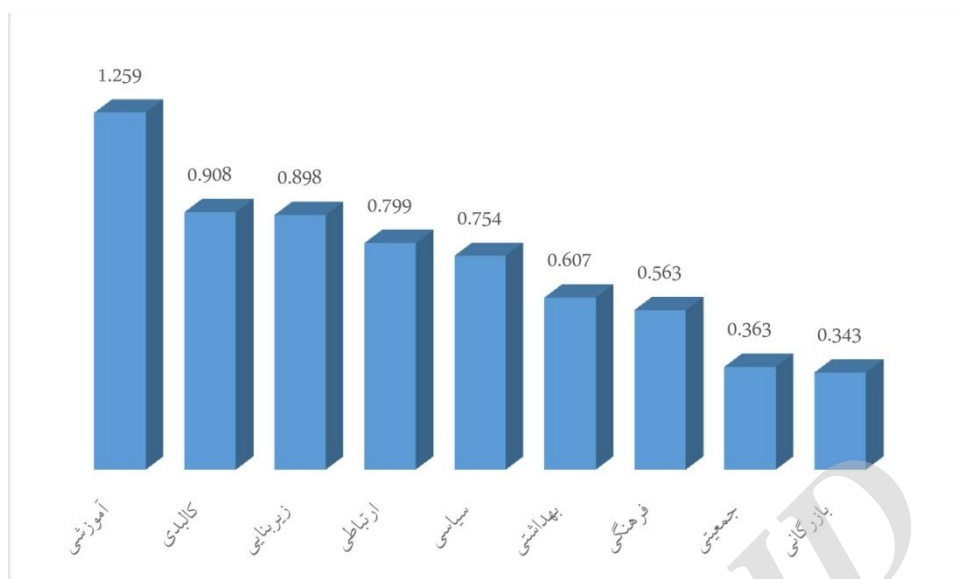
در همین ارتباط نتایج سنجش سطح توسعه‌یافتگی، نشان‌دهنده اختلاف سطح بین توسعه یافته‌ترین دهستان‌ها (طرازناهدید و قره چای) با توسعه نیافته‌ترین دهستان (شاهسونکندی) در بخش‌های مختلف می‌باشد. فلذا جهت بررسی تفاوت توسعه میان دهستان‌ها از مدل ضریب پراکندگی (C.V) استفاده شده است که ضریب پراکندگی در زمینه توسعه برای دهستان‌ها در بخش‌های مختلف متفاوت می‌باشد. به طوری که ضریب پراکندگی در بخش آموزشی با عدد ۱,۲ بیشترین و در بخش بازرگانی با عدد ۰,۳۴ کمترین میزان می‌باشد.

این ارقام موید آن است که شکاف و نابرابری توسعه در بین دهستان‌های شهرستان به ترتیب در بخش‌های آموزشی، کالبدی، زیربنایی، ارتباطی، سیاسی، بهداشتی، فرهنگی، جمعیتی و بازرگانی می‌باشد.

جدول ۱-۶ ضریب تغییرات هر یک از بخش‌ها

بخش‌ها	ضریب تغییرات
بازرگانی	0/343
زیربنایی	0/898
ارتباطی	0/799
جمعیتی	0/363
بهداشتی	0/607
آموزشی	1/259
سیاسی	0/754
کالبدی	0/908
فرهنگی	0/563

Source:research findings

نمودار شماره ۱ ضریب تغییرات دهستان‌ها در بخش‌های مختلف

Source: research findings

لذا با توجه به سطح‌بندی سکونتگاه‌های روستایی و تعیین میزان درجه محرومیت و توسعه‌یافتگی هر یک از سکونتگاه‌ها، راهکارهای ذیل جهت کاهش سطح محرومیت دهستانهای توسعه نیافته پیشنهاد می‌گردد:

۱. ایجاد مطلوبیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری در دهستان‌های کمتر توسعه یافته شهرستان از جمله شاهشونکنندی از طریق استقرار تاسیسات خدمات زیربنایی و اجتماعی و تولیدی و کشاورزی و حمایت‌های مستقیم و غیر مستقیم
۲. ایجاد جاذبه‌های شغلی و اجتماعی و استقرار امکانات و تسهیلات زندگی در برخی مناطق جهت جذب جمعیت به این مناطق. این عامل سبب رونق اقتصادی و افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در آنجا شده و تغییر جهت مهاجرت‌ها از مناطق پیشرفته به این مناطق می‌گردد به ویژه در دهستان‌های شاهشونکنندی، آق کهریز و بیات
۳. تزریق توسعه به مناطق عقب افتاده شامل اجرای برنامه‌های عمرانی ضربتی در مناطق روستایی کمتر توسعه یافته شهرستان به منظور بالا بردن درآمد سرانه و سطح زندگی و ایجاد رفاه اجتماعی در راستای جذب نیروی کار و سرمایه
۴. متعادل‌تر نمودن الگوی فعلی توزیع امکانات و خدمات و تمرکززدایی در سطح شهرستان ساوه در جهت بهره مند سازی کلیه دهستان‌ها از امکانات و خدمات و جلوگیری از مهاجرت بی رویه افراد
۵. تخصیص اعتبار بر اساس سطوح توسعه‌یافتگی و برخورداری دهستان‌ها و افزایش سهم دهستان‌های کمتر برخوردار از جمله شاهشونکنندی و آق کهریز در اعتبارات و بودجه‌های شهرستانی.
۶. حمایت‌های مالی و فنی از صاحبان صنعت و معدن شهرستان و تشویق آنها برای سرمایه‌گذاری و احداث واحدهای صنعتی و تولیدی و خدماتی در مناطق روستایی شهرستان با اولویت ویژه دهستان‌های کمتر توسعه یافته شاهشونکنندی و آق کهریز.
۷. تغییر رویکرد برنامه ریزی نواحی روستایی شهرستان باید به سمت پروژه‌های صنعتی و کاربر باشد و به این منظور ارتقای بخش صنعت و ایجاد کارگاه‌ها و صنایع کوچک و متوسط در مناطق روستایی می‌تواند مؤثر واقع گردد.

۸. گسترش صنایع بسته بندی و تبدیلی در مناطق روستایی شهرستان در کنار توجه به بخش کشاورزی می‌تواند فرصت‌های درآمدزایی را برای افراد جویای کار روستایی خلق نموده و از مهاجرت به مرکز شهرستان جلوگیری نماید.

۹. ارزیابی تحلیلی میزان مشارکت مردمی و بررسی تأثیر نحوه اجرای مدیریت یکپارچه و همکاری و همیاری شورایاری‌ها و مردم در افزایش سطح توسعه‌یافتگی دهستانها

۱۰. توجه ویژه و سرمایه‌گذاری در بخشهای آموزشی، بهداشتی و درمانی، بازرگانی و خدمات، سیاسی و اداری، کالبدی و فرهنگی و مذهبی دهستان شاهسونکندی به عنوان توسعه نیافته ترین دهستان شهرستان ساوه بطوریکه در صورت تداوم این روند شاهد مهاجرت ساکنان و تخلیه کامل این دهستان خواهیم بود.

References

- Asayesh, Hossein and Alireza estelaji, (2003), *Principles and Methods of Regional Planning*, First Edition, [In Persian], Islamic Azad University Press.
- Rezvani, Mohammad Reza (2004), *Measurement and Analysis of Rural Development Levels in Sanandaj*, [In Persian], in *Geography and Regional Development Magazine* No. 3, Autumn and Winter 2004.
- Taheri, Shahnam, (1997), *Economic Development and Planning*, Tehran, [In Persian], Arowin Publishing.
- Kalantari, Khalil, 2001, *Regional Planning and Development (Theories and Techniques)*, [In Persian], Tehran, Optimistic Publishing, First Printing.
- Iranian Statistics Center, (2011), *General results of Population and Housing Census of Markazi Province*.
- Jome Pour, Mahmoud (2005), *Introduction to Planning for Rural Development: Approaches and Approaches*, [In Persian], Tehran,.
- Hekmat Nia, Hassan, Mirnajaf Mousavi, (2006), *Model Application in Geography with Emphasis on Urban and Regional Planning*, [In Persian], First Printing, Yazd, Modern Science.
- Bidabadi, Bijan, (1983), *Taxonomy Analysis and Its Application; Tehran*, [In Persian], Publications of Planning and Budget Organization
- Habibi, Kiumars and Mojtaba, Ghadiri Masoom (2007): "Measurement and Analysis of the Developmental Levels of Cities and Towns in Golestan Province", *Social Sciences Letter*, [In Persian], Third Period, Tehran.
- Kristensen, t (1974), *development in rich and poor countries*, praeger, newyork, usa.